

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كُلُّ أَمْرٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ ﴿٢١﴾

سوره طور، آیه ۲۱

به نام خدای بخشاینده مهربان
و هر کس در گرو اعمال خویش است!

کسب	امرئ	کل
عملی که انجام داده است	کسی	هر
		رهین
		گرو

نمای درس

مسئولیت چیست؟ مسئولیت‌ها چند دسته است؟ ویژگی انسان مسئولیت‌پذیر و بی‌مسئولیت چیست؟ چه عاقبتی منتظر شخص بی‌مسئولیت است؟

قرآن کریم در آیه ی بیست و یکم سوره ی طور می فرماید: «كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ»؛ معنای معروف رهن، گروگان است، و آن وثیقه ای است که معمولاً در مقابل وام می دهند؛ گویی تمام وجود انسان در گرو انجام وظائف و تکالیف او است، هنگامی که آن را انجام می دهد آزاد می گردد و گرنه در ید اسارت باقی خواهد ماند. بنابراین ما در قبال اعمالمان مسئولیم.

مسئولیت یعنی پاسخ گو بودن و مورد سوال و بازخواست قرار گرفتن است. یعنی موظف بودن و یا متعهد بودن به انجام کاری.^۱

انسان ها در دنیا مسئولیت هایی دارند که باید آن ها را به خوبی انجام دهند و در صورت کم کاری و ترک آنها باید پاسخگو باشند. گاهی انجام دادن یک مسئولیت باعث رشد انسان، جامعه و کشور می شود و ترک و کم کاری در انجام آن باعث شکست و نابودی دارایی ها و ثروت و کشورها می گردد.

همه در جایگاهی که هستند مسئولیت های مهمی به عهده دارند؛ اگر پدر و مادر به مسئولیت خود عمل نکنند، فرزند آن ها آداب زندگی را یاد نمی گیرد؛ اگر معلم به مسئولیت خود عمل نکند، دانش آموزان بی سواد می شوند و اگر پلیس و آتش نشان مسئولیت خود را ترک کنند، آشوب و هرج و مرج و آتش همه جا را فرا می گیرد و ...

آدم ها در دنیا دو دسته هستند: یک دسته انسان های بی مسئولیت و دسته دوم انسان های مسئولیت پذیر.

- انسان بی مسئولیت وظیفه خود را به درستی انجام نمی دهد و آن را سرسری و شوخی می گیرد و کارهایش را پشت گوش می اندازد. او انسان غیر قابل اعتمادی است و از زیر کار فرار می کند؛ او با رفتار و گفتارش به خود و دیگران ضررهای بزرگی می زند.
- اما انسان مسئولیت پذیر اینگونه نیست؛ او به خوبی به وظیفه اش عمل کرده و کارهایش دقیق و به موقع انجام می شود؛ او از کار فرار نمی کند و مسئولیت کارهایش را به عهده می گیرد؛ همه می توانند به انسان مسئولیت پذیر اعتماد کنند و کارهای مهم را به او بسپارند.^۲

۱. لغت نامه دهخدا، ج ۳۴، ص ۴۴۷.

۲. علی شعیبی، یک آدم بیست، نشر جمال، صص ۱۰۶-۱۰۸.

تنگه احد

بعد از هجرت حضرت محمد ﷺ به مدینه؛ بت پرستان جنگی ترتیب دادند تا مسلمانان را نابود کنند؛ نتیجه آن جنگ، شکست سخت بت پرستان بود؛ آن جنگ، «بدر» نام داشت. یک سال بعد، بت پرستان لشکری بزرگ با سه هزار مرد جنگی، هزار شتر و دویست اسب تشکیل داده و برای انتقام جنگ بدر به مدینه لشکرکشی و در کناره دامنه کوه احد توقف کردند.^۱ فرستاده خدا با شنیدن خبر لشکرکشی پس از مشورت با یاران، آماده دفاع شد و به همراه هزار نفر از مسلمانان به سوی احد حرکت کرد. در میان راه ۳۰۰ نفر از افراد منافق و بی مسئولیت از جمع مسلمانان جدا شدند و عقب نشینی کردند؛ سرانجام حضرت با هفتصد تن از مسلمان و تنها با دوا سب به احد رفت.

رسول خدا لشکر را مرتب کرد؛ کوه احد پشت سر سپاه اسلام قرار گرفته بود؛ حضرت تعدادی از تیراندازان را بالای کوه عینین که سمت چپ احد بود قرار داد تا دشمنان نتوانند از آن جا سپاه را محاصره کنند؛ پیغمبر پیش از آغاز جنگ به تیراندازها تأکید کرد تا مراقب پشت سر مسلمانان باشند و به هیچ وجه جای خود در بالای کوه را ترک نکنند.

ارتش بت پرستان نیز صف آرایی کرد. جنگ آغاز شد؛ در همان ابتدا با حمله برق آسای سپاه اسلام، بت پرستان پایه فرار گذاشتند؛ مسلمانان از این پیروزی بسیار خوشحال بودند و شروع به جمع کردن غنیمت کردند؛ عده زیادی از محافظان و تیراندازانی که مسئول حفاظت از احد بودند، برخلاف تأکید پیامبر، محل نگهبانی خود را ترک کرده تا در جشن پیروزی شرکت کنند؛ در این هنگام یکی از فرماندهان ارتش دشمن (به نام خالد بن ولید) که با تعداد زیادی سوارکار در کنار کوه کمین کرده بود، با دیدن آن تیراندازان بی مسئولیتی که محل نگهبانی خود را ترک کرده بودند، فرصت را مناسب دید و از پشت، سپاه اسلام را دور زد و به آن ها حمله کرد؛ فراری های دشمن نیز به جنگ برگشته و سپاه اسلام را محاصره کردند؛ به این ترتیب، پیروزی مسلمانان به شکست تبدیل شد. در این نبرد، به دلیل بی مسئولیتی چند نفر، ۷۴ تن از مسلمانان، از جمله حمزه عموی پیامبر، به شهادت رسیدند و بسیاری از آن ها از جمله رسول خدا و امام علی علیه السلام نیز مجروح شدند.^۲

۱. واقدی، المغازی، ج ۱، ص ۲۰۴-۲۰۳.

۲. مغازی، ج ۱، ص ۳۰۰ برگرفته از کتاب یک آدم بیست، صص ۱۱۱-۱۰۸.

اتَّقُوا اللَّهَ فِي عِبَادِهِ وَ بِلَادِهِ، فَإِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ حَتَّى عَنِ الْبِقَاعِ وَالْبَهَائِمِ
تقوای الهی پیشه کنید؛ هم در مورد بندگان خدا،
هم شهر و آبادی‌ها؛ چرا که شما (در برابر همه
این‌ها) حتی سرزمین‌ها و چهارپایان مسئولید.

مسئولیت‌ها چند دسته هستند:

- مسئولیت انسان نسبت به خدا: فقط و فقط خدا را پرستش کند و در همه حال او را ناظر اعمال و رفتار خود بداند.
 - مسئولیت انسان نسبت به خودش: توانایی‌ها و استعدادهای خود را بشناسد و از آن‌ها به بهترین شکل ممکن استفاده کند و آن‌ها را هدر ندهد.
 - مسئولیت انسان نسبت به خانواده: به وظایف خود نسبت به اعضای خانواده (پدر و مادر و همسر و فرزندان و...) عمل کند.
 - مسئولیت انسان نسبت به دیگران: به وظایف خود در جامعه عمل نماید؛ حق مردم را رعایت کند و به قوانین احترام بگذارد.
 - مسئولیت انسان نسبت به محیط زیست: از محیط زیست (دریا و صحرا و جنگل و کوه) محافظت کند و به حیوانات آسیب نرساند.
- انسان‌ها نسبت به همه چیز مسئولیت دارند؛ حتی نسبت به حیوانات چهارپا و آبادی شهر و کشور؛ این دستور امام اول ماست. این مسئولیت‌ها انسان را موظف می‌کند با بهترین شکل و تمام توان تلاش کند تا به وظایفش عمل کند. این تلاش‌ها متنوع است:
- گاهی با درس خواندن است و گاهی با آموزش و معلمی؛
 - گاهی با کار کردن است و گاهی با نگهداری و پاسداری از مرز؛
 - اهی ورزش کردن و گاهی جنگ و جهاد؛

پرتویی از قرآن ناطق

خطبه ۱۶۷

- گاهی با سر زدن به پدر و مادر است و گاهی با کشیدن دست بر سر یتیم؛
- گاهی با صدقه دادن به فقرا و گاهی با واسطه شدن برای آشتی دادن دو نفر
- اهی با بخشیدن دیگران و گاهی با مجازات مجرمان؛
- و...

پرتوی از قرآن صاعد

نیایش ۳۸

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِنْ مَظْلُومٍ ظَلِمَ بِحَضْرَتِي فَلَمْ أَنْصُرْهُ، وَ مِنْ مَعْرُوفٍ أُسَدِيَ إِلَيَّ فَلَمْ أَشْكُرْهُ، وَ مِنْ مُسِيءٍ أَعْتَذَرَ إِلَيَّ فَلَمْ أَعِذِرْهُ، وَ مِنْ ذِي فَاقَةٍ سَأَلَنِي فَلَمْ أُؤِثِّرْهُ، وَ مِنْ حَقٍّ ذِي حَقٍّ لَزِمَنِي لِمُؤْمِنٍ فَلَمْ أُؤَفِّرْهُ، وَ مِنْ عَيْبٍ مُؤْمِنٍ ظَهَرَ لِي فَلَمْ أَسْتُرْهُ، وَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ عَرَضَ لِي فَلَمْ أَهْجُرْهُ

بار خدایا به پیشگاهت عذر خواهم در حق ستمدیده‌ای که در حضور من بر او ستم رفته و من یاریش ننمودم و از احسانی که در حقّم شده و شکرش را بجا نیاورده‌ام، و از بد کننده‌ای که از من پوزش خواسته و عذرش را نپذیرفته‌ام، و از فقیری که از من حاجت خواسته و من خواست او را بر خواست خود ترجیح نداده‌ام، و از حقّ مؤمن حق داری که بر عهده‌ام مانده و آن را ادا ننموده‌ام، و از عیب مؤمنی که بر من آشکار گشته و آن را نپوشانده‌ام، و از هر معصیتی که برایم پیش آمده و از آن دوری نجستم.

آنقدر ترک مسئولیت در تعالیم اسلامی بد شمرده شده که امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه مصادیقی از ترک فعل‌های مرسوم در جامعه را شمرده و برای آن‌ها استغفار می‌کند.

• یاری نکردن ستمدیده

یاری کردن مومنان حق واجبی است بر مومنان دیگر که اگر او را یاری نکنند در روز قیامت بازخواست می‌شوند. امام صادق علیه السلام می‌فرمایند: «مومنی که بتواند به برادر (ایمانی) خود یاری برساند و او را کمک کند، خداوند او را در آخرت یاری خواهد کرد (یعنی از گرفتاری‌ها و سختی آخرت نجاتش می‌دهد) و مومنی که می‌تواند به برادرش کمک کند ولی او را یاری نکند، خداوند در دنیا و آخرت او را خوار و ذلیل می‌کند.

• سپاس و تشکر نکردن در قبال احسان و نیکی دیگران

گاهی شخصی به دیگری خوبی می‌کند، ولی دیگری به جای تشکر و قدردانی به زحمت‌های آن شخص بی‌توجهی می‌کند. مثلاً:

○ مثل پدر و مادر که تمام وجودشان را برای فرزند گذاشته‌اند، ولی فرزند به آن‌ها بی‌توجهی می‌کند.

○ کسی چیزی را به دیگری قرض داده، ولی آن را به او پس نمی‌دهد یا خرابش می‌کند.

○ دوستی در کاری به دیگری کمک می‌کند، ولی او به جای جبران کارش به او بی‌محلی می‌کند.

○ و...

این افراد انسان‌های قدرشناسی هستند و با ترک تشکر یا عدم جبران، باعث از بین رفتن خوبی‌ها می‌شوند؛ زیرا کسی که خوبی کرده، وقتی ناسپاسی دیگران را می‌بیند، بی‌انگیزه شده و ممکن است دیگر دست به کار خوب نزند.

راهزن خوبی

روزی امام صادق علیه السلام به یارانش فرمود: «خدا راهزنان خوبی‌ها را لعن کند!

با تعجب پرسیدند: «راهزنان خوبی چه کسانی هستند؟»

امام فرمود: «رازن خوبی کسی است که دیگران برایش عمل خوبی انجام داده‌اند و او آن خوبی را ناسپاسی کند؛ او با این عمل خود، صاحب کار خوب را از انجام آن خوبی درباره دیگران باز می‌دارد.»^۱

۱. کافی، ج ۴، ص ۳۳، ح ۱.

پرتوی از قرآن صاعد

نیایش ۳۸

- عدم پذیرش پشیمانی و عذرخواهی کسی که به مابدی کرده است.

- ندادن حق و حقوق دیگران

- نپوشاندن عیب و نقص دیگران

- دوری نکردن از گناه

و اینها تنها نمونه‌ای از مسئولیت‌های یک انسان مسلمان است که باید در صورت

ترک آن‌ها پاسخگوی خداوند بزرگ باشد و در صورت تخطی به پیشگاه او توبه کند.

تدبّر کنیم

یک انسان بدهکار باید گرو بسپارد. اگر بدهکاری مالی در دنیا باشد، به هر حال انسان زمین و خانه و فرش و مانند آن را گرو می سپارد؛ حال اگر انسان در برابر خدا خلاف کرد بدهکار است بدهکاری عقیده ای، اخلاقی، حقوقی و چون بدهکار است باید گرو بدهد، گروی الهی هم سخن از زمین و خانه و فرش و امثال آن نیست، خود شخص را گرو می گیرند! برای همین است خداوند در دو جای قرآن فرمود: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾ (مدثر: ۳۸) و در جای دیگر: ﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾ (طور: ۲۱) هر کسی رهن خلاف های خودش است. این که بعضی ها می گویند من نمی توانم مواظب زبانم باشم، نمی توانم خودم را کنترل کنم، برای این که در بند هست و بدهکار است. پیغمبر ﷺ در آخرین جمعه شعبان فرمود: «أَنْفُسُكُمْ مَرْهُونَةٌ بِأَعْمَالِكُمْ» شما گناه کردید، گناهکار بدهکار است، بدهکار باید گرو بدهد، خدا زمین و فرش قبول نمی کند، و خود آدم را گرو می گیرد: پس باید چه کار کرد؟ حضرت در ادامه می فرماید: «فَفُكُّوْهَا بِاسْتِغْفَارِكُمْ»؛ فک رهن کنید! با توبه، با انابه، با تطهیر، خودتان را آزاد کنید، با استغفار کردن خودتان را آزاد کنید. و بگویید خدایا بد کردم.

نکته ترجمه

حرف جر «باء» در زبان عربی دارای چهارده معناست. که توجه به معانی و ترجمه دقیق آن در آیات قرآن بر همه مفسران و مترجمان ضروری است. یکی از آن معانی، معنای مقابله است بدین که ما قبل حرف باء در مقابل و عوض از چیزی است که بعد از باء می آید و در ترجمه از معادل «در عوض» یا «در مقابل» استفاده می شود: ﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾؛ هرکس گرو در مقابل اعمال خویش است.

پرسش و تمرین

واژگان زیر را ترجمه کنید.

کسب	امرئ	کل
		رهین

عبارت زیر را ترجمه کنید.

واژگان	کُلّ	امرئ	بِما	کَسَبَ	رَهِيْنٌ
تحت اللفظی					
ترجمه روان					

بر اساس محتوای درس به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

۱. معنای مسئولیت را بنویسید و عاقبت انجام ندادن مسئولیت را بیان کنید.....

.....

۲. انواع مسئولیت‌هایی که انسان در دنیا به عهده دارد را نام ببرید.

.....

۳. علت شکست مسلمانان در جنگ احد چه بود؟

.....

کارخواست

با توجه به آیه ۴۱ سوره حج، ویژگی‌های یک مسئول خوب از منظر قرآن را بیان کرده و توضیح دهید.

